

Ο ΦΙΔΙΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΤΡΟΣ

(ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΤΗΣ ΦΙΔΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ)

Λίγο πριν από την Έπανάσταση, κατά τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1820 μὲ ἀρχῆς Ἰανουαρίου τοῦ 1821¹, δολοφονήθηκε ἔξω ἀπὸ τὴ Νάουσα, ἐνῶ πῆγαινε μὲ ἀποστολὴν στὰ Ἰωάννινα, ὁ Μετσοβίτης φιλικὸς Δημήτριος Ἰπατρος, ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους δραστήριους καὶ τολμηροὺς ἀποστόλους τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας². Τὸ γεγονός αὐτὸ προκάλεσε τότε κάποια ἀναταραχὴ στοὺς φιλικοὺς καὶ γι' αὐτὸ τὸ θυμοῦνται καὶ τὸ ἀναφέρουν ἀργότερα στ' ἀπομνημονεύματά τους ἀρκετοὶ ἀγωνιστές, παρ' ἔλο πού μεσολάβησε ὁ μεγάλος ξεσηκωμὸς τοῦ Γένους, ἡ καταστροφὴ τῆς Νάουσας, οἱ σφαγές, οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ ὅλα τ' ἄλλα δεινὰ τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας.

Πέπλος ὅμως μυστηρίου καλύπτει τὴν τελευταία αὐτῆ ἀποστολὴ τοῦ Ἰπατροῦ καὶ τὰ αἰτία τῆς δολοφονίας του, γιατί οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε εἶναι ἀντικρουόμενες καὶ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ καταλήξουμε σὲ θετικὰ συμπεράσματα. Δὲν εἶναι ἐπίσης εὐκόλο νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἐλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς προσωπικότητάς του, γιατί καὶ οἱ εἰδήσεις γιὰ τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ καὶ δράση του δὲν εἶναι πολλές³. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀξίζει, συγκεντρώνοντας καὶ κρίνοντας κανεὶς ὅσα στοιχεῖα σώζονται, νὰ προσπαθῆσιν νὰ σκιαγραφήσιν τὴ μορφή τοῦ ἀγωνιστῆ αὐτοῦ, νὰ ἐξιτορήσιν τὴ δράση του καὶ νὰ ἐξακριβώσιν, ὅσο εἶναι δυνατὸ, ποιὸς

¹ Ὁ *Rouqueville*, *Histoire de la Régénération de la Grèce*, Paris 1824, τ. 2 σ. 295, τοποθετεῖ τὴ δολοφονία τὸν Νοέμβριο τοῦ 1820.

² Γενικὰ γιὰ τὸν Ἰπατρο δὲς τὸ ἱστορικὸ σημεῖωμα χωρὶς παραπομπὲς τοῦ *Βασιλείου Κ. Σκαφιδᾶ*, Ὁ Δημήτριος Ἰπατρος, Ἡπειρωτικὴ Ἔστια 2 (1953) 231-233. Ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ τὸ ὄνομα Ἰπατρος — αὐτὴ τὴ γραφὴ ἀκολουθεῖ — ψευδώνυμο πού προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἰπ[ι]ατρος. Νομίζω ὅμως πὼς ἀντὶ νὰ φάχινουμε γιὰ τὴν πιθανὴ ἔτυμολογία τοῦ ὀνόματος, πού τὸ συναντοῦμε καὶ Ἰππατρος ἢ Ἡπατρος, πρῶτον ὅσον εἶναι νὰ τὸ γράφουμε Ἰπατρος, ὅπως ἀκριβῶς τὸ βρίσκουμε σὲ ἰδιόχειρὴ ἀπόδειξη παραλαβῆς χρημάτων ἀπὸ τὸν Π. Σέκερη, δημοσιευμένη στοῦ Ἀναστ. Ν. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, Ἀθήναι 1872-1876, τ. 5 σ. 102.

³ Σχετικὰ μὲ τὴν ἔλλειψη βιογραφικῶν πληροφοριῶν γιὰ τὸν Ἰπατρο πρβ. καὶ Γούδα, ἔ.ἀ. τ. 5 σ. 119.

ἀκριβῶς ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς τελευταίας του ἀποστολῆς καὶ γιατί δολοφονήθηκε.

Ὁ Ὑπάτρος γεννήθηκε στὸ Μέτσοβο τῆς Ἡπείρου στὰ 1788 περίπου, καὶ πρὶν μνηθῆ στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία ὑπηρέτησε ὡς ἀξιωματικὸς στὰ τάγματα τῆς Ἐπτανήσου ποὺ εἶχαν ὀργανωθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς. Ὁ ἴδιος, στὰ στοιχεῖα ποὺ δίνει στὸν κατηχητὴ του Ἀναγνώστη Παπαγεωργίου (Ἀναγνωσταρά), ἀναφέρει: «Πίνδιος, πρῶην καπετάνος τακτικῶν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς, χρόνων 30»¹.

Ἐπάρχει ἐπίσης ἡ πληροφορία ὅτι ὑπηρέτησε καὶ στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ (πιθανὸν μετὰ τὴ διάλυση τῶν ἑπτανησιακῶν ταγματῶν) στὴν ὑπηρεσία τοῦ τατάρ-ἀγᾶ (ταχυδρομικὴ ὑπηρεσία)². Ἡ πληροφορία αὐτὴ, ἂν καὶ δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἄλλη πηγὴ, φαίνεται ἀληθινή, ἔταν τὴ συσχέτιση κανεῖς μὲ τὴν τελευταία του ἀποστολὴ στὰ Ἰωάννινα.

Τοῦ ἀποδίδουν ἀκόμη καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ γιατροῦ³ καὶ τοῦ κληρικοῦ⁴. Δὲν κατόρθωσα ὅμως νὰ ἐπιβεβαιώσω καμιά ἀπὸ τίς πληροφορίες αὐτὲς ἀπὸ ἄλλη πηγὴ. Ἴσως νὰ ὑπῆρξε κληρικὸς στὴ νεανικὴ του ηλικία, ἀλλὰ νομίζω πῶς ἡ ιδιότητα αὐτὴ, μάλιστα λίγο πρὶν μνηθῆ στὴν Ἑταιρεία, εἶναι ἀπίθανη, γιατί εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ὑπηρεσία του στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ. Ἐπειτα, ἂν συνέβαινε κάτι τέτοιο «εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἑταιρείας», ἔπως ἀναφέρει ὁ Φιλήμων (Δοκίμιον Φιλ. Ἑταιρείας σελ. 299 σημ. β'), θὰ ἔπρεπε νὰ δηλώσῃ στὸν κατηχητὴ του ὡς ἐπάγγελμα «κληρικὸς» καὶ ὄχι «πρῶην καπετάνος»⁵. Ὅσον ἀφορᾶ τίς ἱατρικὲς του γνώσεις, πιθανὸν νὰ ἦταν κανεῖς ἀπὸ τοὺς πρακτικοὺς γιατροὺς, ποὺ σπούδαζαν στὴν κοιλάδα τοῦ Βῆκου τῶν Ζαγοριῶν καὶ ἀφθονοῦσαν τότε στὴν Ἡπειρο, ἀσκώντας μ' ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία τὸ ἱατρικὸ ἐπάγγελμα⁶.

¹ Βαλ. Μέξα, Οἱ Φιλικοί, Ἀθήναι 1937, σ. 9. Πρβ. ἐπίσης καὶ Ἰωάν. Φιλήμωνος, Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθήναι 1859, τ. 1, σ. 414.

² Ἰωάν. Φιλήμωνος, Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ναύπλιον 1834, σ. 285.

³ Σκαφιδᾶ, ἔ.ἀ. σ. 231. Ἄρθρο «Ἑπάτρος» στὴ Μεγάλῃ Ἑλλήν. Ἐγκυκλ. (Πυρσοῦ) καὶ στὸ Ἐγκυκλ. Λεξικὸ Ἡλίου. Πρβ. ἐπίσης Φιλήμωνος, Δοκίμιον σ. 316.

⁴ Ὁ Φιλήμων, ἔ.ἀ. σ. 299 σημ. β' λέγει: «αὐτὸς (ὁ Ἄριστ. Παπᾶς) καὶ ὁ Ἑπάτρος, ὑπάρχοντες πρὶν Ἑπηρέται τῆς Ἰονίου, ἐνεδύθησαν καὶ πάλιν τὸ λαϊκὸν σχῆμα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἑταιρείας, γινόμενοι Ἑπηρέται Πολιτικοὶ τῆς πατρίδος των». Πρβ. ἐπίσης Σπ. Τρικουπῆ, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Λονδίνον 1860, τ. 1, σ. 26.

⁵ Στὸν κατάλογο τῶν φιλικῶν τοῦ Φιλήμωνος ἀναφέρεται «στρατιωτικὸς».

⁶ Γιὰ τοὺς πρακτικοὺς γιατροὺς τῶν Ζαγοροχωριῶν βλ. Τρούφ. Εὐαγγελίδου,

Ἐποια ἕμως κι' ἂν εἶναι ἡ ἀλήθεια ἐπάνω σ' ἄλλα αὐτά, ἂν κρίνουμε γενικά ἀπὸ ἄλλες τὶς ιδιότητες τοῦ ἀποδίδουν¹, ἀπὸ τὴν γρήγορη ἀνοδό του στὶς βαθμίδες τῆς ἱεραρχίας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἀπὸ τὶς σοβαρὲς ἀποστολὲς ποὺ ἀναλαμβάνει ὡς φιλικός, θὰ πρέπη νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρόκειται ἀναμφισβήτητα γιὰ ἕναν ἄνθρωπο μὲ ἀρκετὴ μόρφωση καὶ σημαντικὲς ἱκανότητες.

Στὰ μέσα τοῦ 1818 ὁ Ἰπατρος βρίσκεται στὴν Κωνσταντινούπολη ἀγνωστο ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς. Ἴσως καὶ νὰ εἶχε καιρὸ ἐκεῖ. Τὴν ἴδια ἐποχὴ φθάνουν ἐκεῖ γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Ρωσία οἱ Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου (Ἀναγνωσταρᾶς), Ἡλίας Χρυσοσπάθης, Ἰωάν. Φαρμάκης, Χριστόφ. Περραιβὸς καὶ Παναγ. Δημητρακόπουλος, παλαιοὶ ἀξιωματικοὶ τῶν ταγμάτων ποὺ εἶχαν ὀργανώσει οἱ Ρῶσοι στὴν Ἐπτάνησο. Αὐτοί, πηγαίνοντας στὴν Πετρούπολη γιὰ νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Τσάρο ἀμοιβὴ γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τους, εἶχαν κατηχηθῆ, ἔταν πέρασαν ἀπὸ τὴν Ὁδησό, στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Ἐνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, μυεῖ στὶς 6 Ἰουλίου 1818 καὶ τὸν Ἰπατρο, πρὸ κατέβλεψε ὡς πρώτη προσφορὰ 30 γρόσια².

Ἡ σχετικὴ μόρφωσή του, τ' ἄλλα προσόντα του καὶ ὁ δεσμός του μὲ τὸν κατηχητὴ τοῦ Ἀναγνωσταρά, μὲ τὸν ὁποῖο πιθανὸν νὰ συνδεόταν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὑπηρετοῦσε στοὺς Ἀγγλοὺς στὴν Ἐπτάνησο, κάνουν τὸν Ἰπατρο νὰ γνωριστῆ μὲ τὸν Σκουφά, Σέκερη καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς τῆς Ἐταιρείας καὶ νὰ ἐκτιμηθῆ πολὺ ἀπὸ αὐτούς. Μάλιστα γίνεται καὶ ὁ ἐμψυχωτὴς τῆς ἰδέας τῆς κατασκευῆς τοῦ φιλοσοφικοῦ λιθου, ποὺ τόσο ἀπασχόλησε μάταια τὸν Σκουφά καὶ τοὺς ἄλλους ἐταίρους στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐξασφαλίσουν χρηματικοὺς πόρους γιὰ τὴν κίνηση τῆς Ἐταιρείας³.

¹ Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀθήναι 1936, 1, σ. 174 καὶ Ν. Β. Πατσέλη, Οἱ κομπογιαννίτες ἱατροὶ τοῦ Ζαγορίου, Ἠπειρ. Ἐστία 1 (1952) 49-53 καὶ 161-167.

² Ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ ὡς ὑπασιστής τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντη, Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους, ἐκδ. ΣΤ', Ἀθήναι 1932, τ. ΣΤ' μέρος Α' σ. 13. Κ. Mendelssohn - Bartholdy, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς-ἐν ἔτει 1453 ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, μετάφρ. Ἀγγέλου Βλάχου, Ἀθήναι 1873, 1, σ. 209. Ἐδοταθ. Στουγιαννάκη, Ἱστορία τῆς πόλεως Ναυόσης, Ἐδεσσα 1924, σ. 146.

³ Μέξα, Φιλικοί, σ. 9. Φιλήμονος, Ἐπαναστάσεις 1, σ. 414.

⁴ Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 159 σημ. δ'. Πρβ. καὶ στὴ σ. 149 σημ. α' τὴν ἐρώτηση ποὺ ἀπευθυνόταν στοὺς συστημένους κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα ἦταν καὶ τὸ ἂν γνῶριζαν «καμμὶαν ἀκοινολόγητον ἐφεύρεσιν».

Μετά τὸ θάνατο τοῦ Σκουφᾶ (Ἰούλιος 1818), ἀρχίζει τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου ἔτους ἡ ἐξόρμηση τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν καὶ ἀποστόλων. Τότε ἀποστέλλονται ὁ Ἀναγνωσταρᾶς στὴν Πελοπόννησο, ὁ Χρυσοσπάθης στὴ Μάνη, ὁ Φαρμάκης στὴ Μακεδονία καὶ ἄλλοι ἄλλοῦ. Ὁ Ἰπάτρος, πού εἶχε κιόλας ἀρχίσει τὴ δράση του μέσα στὴν Κωνσταντινούπολη κατηχώντας τὸν Λαρισσαῖο ἔμπορο Γεώργιο Σεσκλιώτη ἢ Σεκελιώτη (καταγόμενον πιθανὸν ἀπὸ τὸ Σέσκλο τῆς Θεσσαλίας) καὶ τὸν Ἀμπελακιώτη σπουδαστὴ Δρόσο Δροσινοῦ¹, ἐκλέγεται ὡς 10ος ἀπόστολος γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Αἰγύπτου², ἀπ' οὗοι οἱ ἑταῖροι εἶχαν τὴν ἐλπίδα νὰ ἐξασφαλίσουν πολλὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη κατηχώντας τοὺς πλούσιους ὁμογενεῖς τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ἐνας λόγος πού συνετέλεσε ἀσφαλῶς πολὺ σὸ νὰ ἐκλεγῆ ὁ Ἰπάτρος γιὰ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ ἦταν ἡ καταγωγὴ του, γιατί ὡς Μετσοβίτης θὰ μπορούσε εὐκολώτερα νὰ ἐλθῃ σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς συμπατριῶτες του ἀδελφοὺς Τασίτσα, τοὺς πλουσιότερους Ἑλληγνες ἐμπόρους τῆς Ἀλεξάνδρειας, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καὶ στενὲς σχέσεις μὲ τὸν Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αἰγύπτου.

Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη ἀποστολὴ τοῦ Ἰπάτρου στὴν Αἴγυπτο—γιατὶ ὑπάρχει καὶ δευτέρη—δὲν εἶναι καλὰ ξεκαθαρισμένα. Ὁ Φιλήμων³ ἀναφέρει μίαν μόνον ἀποστολὴν, τοῦ Ἰπάτρου μαζί μὲ τὸν Πελοπίδα, ἔχοντας ὑπ' ὄψη του μᾶλλον τὴν δευτέρη, ἐνῶ ὁ Κανδηλώρος⁴ δέχεται ὅτι ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία εἰσέδωσε στὴν Αἴγυπτο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1818, ὕστερ' ἀπὸ δύο ἀποστολές, μία τοῦ Χατζηστεργίου, πού εἶχε κατηχηθῆ ἀπὸ τὸν Νέγρη, καὶ μία τοῦ Ἰπάτρου μὲ τὸν Πελοπίδα. Προσεκτικότερη δμως ἔρευνα τῶν πηγῶν⁵ μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀναθεωρήσουμε τίς ἀπόψεις αὐτές καὶ νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ διείσδυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στὴν Αἴγυπτο ἐγένε τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1819, συγκεκριμένα τὸν Ἀπρίλιο⁶,

¹ Μέξα, ἔ.ἀ. σ. 16 καὶ 17. Φιλήμονος, Ἐπανάστασις 1, σ. 392 καὶ 411. Ἀπὸ ἀπροσεξία ἰσως ὁ Σκαφιδᾶς, ἔ.ἀ. σ. 232, ἐξ αἰτίας τῆς καταγωγῆς τοῦ Σεσκλιώτη καὶ τοῦ Δροσινοῦ, λέγει ὅτι αὐτοὶ κατηχήθησαν στὴ Λάρισα καὶ ἀπὸ αὐτὸ πιθανὸν συμπεραίνει ὅτι ὁ Ἰπάτρος πηγαίνοντας γιὰ τὴν Αἴγυπτο πέρασε ἀπὸ ἐκεῖ.

² Ἐμμ. Σάνθου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι 1845, σ. 10. Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 210-211. Τάκη Κανδηλώρου, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία 1814-1821, Ἀθῆναι 1926, σ. 189-190.

³ Δοκίμιον, σ. 210-211.

⁴ Φιλικὴ Ἑταιρεία, σ. 237.

⁵ Εἰδικὰ γιὰ τὴ μύηση τοῦ Τασήκα, πού εἶναι ὁ πρῶτος φιλικὸς πού κατηχήθηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια, βλ. Μέξα, ἔ.ἀ. σ. 45.

⁶ Ὁ Ἰπάτρος, ἂν καὶ τοῦ ἀνέθεσαν τὴν ἀποστολὴν στὴν Αἴγυπτο, δὲν φαίνεται νὰ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1819. Βλ. Γούδα, ἔ.ἀ. τ. 5, σ. 102, ἀπ' οὗοι φαίνεται ὅτι ὡς τίς 22 Μαρτίου βρισκόταν ἀκόμη στὴν Κωνσταντινούπολη.

καὶ ὅτι τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ τὴν ἀνέλαβε μόνος τοῦ δ' Ἰπατρος¹. Μὲ τὸν Πελοπίδα ἦσαν μαζί κατὰ τὴ δευτέρη ἀποστολὴ.

Στὴν Αἴγυπτο δ' Ἰπατρος πλησιάζει καὶ κατηχεῖ πρῶτον τὸν Θεσσαλὸ ἔμπορο Κυριάκο Τασήκα στίς 16 Ἀπριλίου τοῦ 1819². Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἔμεινε πολὺ ἐκεῖ, γιατί δὲν ξαναμνημονεύεται ὡς κατηχητής. Κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου ἀρχίζει νὰ δρᾷ ὁ Τασήκας, ὁ ὁποῖος μέσα σὲ διάστημα τεσσάρων μηνῶν μυεῖ στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἀρκετοὺς ἐμπόρους τῆς Ἀλεξάνδρειας, τὸν Θεόδωρὸ Δημητρίου ἀπὸ τὴ Σπάρτη (Μάνη), τὸν Μετσοβίτη Θ. Τσοῖτσα, τὸν Φιλ. Τζανέτογλου ἀπὸ τὴ Ρόδο, τὸν Λαρισίαιο Ἰωάν. Χ'' Ἐμμανουήλ, τὸν Γ. Καλγάνη ἀπὸ τὴ Σμύρνη καὶ τὸν Γ. Σιθίνη ἀπὸ τὸν Ἄνω Βόλο³. Ὅλοι τοὺς ὑπόσχονται νὰ καταβάλουν σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ ἕταν διαταχθοῦν, ὁ Τσοῖτσας μάλιστα ὑπόσχεται νὰ θέσῃ στὴν ὑπηρεσία τῆς πατρίδας τὰ δυὸ τοῦ πλοῦα μὲ δλα τοὺς τὰ ἐφόδια⁴.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἢ μάλλον οἱ ὑποσχέσεις τῶν κατηχηθέντων εἶναι, ὅπως βλέπουμε, ἱκανοποιητικῆς, καὶ αὐτές, μαζί μὲ ἄλλες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν Μεχμέτ Ἀλή καὶ τοὺς Ἑλληνας μισθοφόρους ποὺ βρισκόνταν στὴν ὑπηρεσία του, θὰ ξαναφέρουν ἔπειτ' ἀπὸ ἕνα χρόνο περίπου τὸν Ἰπατρο μὲ δευτέρη ἀποστολὴ στὴν Αἴγυπτο.

Εἶναι πιθανὸν ἐπίσης ὅτι κατὰ τὴν πρώτη του ἀποστολὴ δ' Ἰπατρος ὕστερ' ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο πῆγε καὶ στὴν Κύπρο⁵, ἀλλὰ δὲν ἔχουμε περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ μ' αὐτό.

Γιὰ τὴ δράση τοῦ Ἰπάτρου στὸ διάστημα ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιστροφὴ του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ὡς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1820 δὲν ἔχουμε πληροφορίες. Ὁ Κανδηλώρος μόνον ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τοὺς 12 ἀποστόλους ποὺ εἶχαν ἐκλεγῆ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σκουφᾶ μόνον πέντε, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους καὶ ὁ Ἰπατρος, ἐξακολούθησαν κάπως νὰ δροῦν⁶.

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1820⁷ ὁ Ἰπατρος παίρνει ἐντολὴ ἀπὸ τοὺς ἐφόρους τῆς Κωνσταντινούπολης νὰ ξαναπάη μαζί μὲ τὸν Ἀντώνιο Πελοπίδα στὴν Αἴγυπτο. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἦταν

¹ Βλ. *Φιλήμονος*, Ἐπανάστασις 1, σ. 82.

² *Μέξα*, ἔ.ἀ.

³ *Μέξα*, ἔ.ἀ. σ. 47-49, καὶ 61.

⁴ Ἐ.ἀ. σ. 48.

⁵ Βλ. *Φιλήμονος*, Ἐπανάστασις 1, σ. 82.

⁶ *Φιλικὴ Ἑταιρεία*, σ. 321.

⁷ *Κανδηλώρου*, ἔ.ἀ. σ. 336, ὅπου ἐσφαλμένα τοποθετεῖται ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ καὶ ἡ κατήχησις τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξάνδρειας Θεοφίλου στὰ 1819. Γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησι βλ. ἐκθεσὴ τοῦ Πελοπίδα, δημοσιευμένη στὸ *Φιλήμονος*, Ἐπανάστασις 1, σ. 198.

νά συγκεντρώσουν τὰ χρήματα πού είχαν υποσχεθῆ οἱ ἔμποροι τῆς Ἀλεξανδρείας καί νά ἐξασφαλίσουν καί νέους χρηματικούς πόρους, ἂν μπορέσουν. Ὁ Ἱπάτρος ἐπίσης, ἀφοῦ θά μελετοῦσε γενικότερα ἀπό στρατιωτικῆς πλευρᾶς τήν κατάσταση στήν Αἴγυπτο, θά κατευθυνόταν ἔπειτα πρὸς τὴ Συρία, τὸν Λίβανο καί τὴν Κύπρο¹.

Ταξιδεύοντας γιὰ τὴν Αἴγυπτο περνοῦν πρῶτα ἀπὸ τὴ Χίο, ὅπου ὁ Πελοπίδας προβιβάζει στὸ βαθμὸ τοῦ ποιμένα τὸν Νικόλαο Μυλωνά, πρόξενο τῆς Ρωσίας στὴ Χίο². Ἀπὸ ἐκεῖ πηγαίνουν στὴν Πάτμο γιὰ νά συναντήσουν τὸν πρῶην Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Θεόφιλο, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1818, πού εἶχε παραιτηθῆ ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ἔμενε στὴν ἰδιαιτέρῃ του πατρίδα. Βρίσκουν πολὺ πρόθυμον τὸν Πατριάρχη, πρὸς τὸν ὁποῖο μάλιστα ὁ Πελοπίδας ἔφερε καί συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σούτσου, καί τὸν κατηχοῦν τὴν 1η Μαρτίου τοῦ 1820³.

Στὴν Αἴγυπτο ἡ κατάσταση εἶναι ἄρκετὰ καλή, γιὰτὶ ὁ Τασῆκας, ὅπως εἶδαμε, ἔχει ὀργανώσει καλὸ πυρῆνα. Μόλις φθάνουν ἐκεῖ, ὁ Πελοπίδας προβιβάζει τὸν Τασῆκα σὲ ποιμένα καί ὡς τὴν 1η Ἰουνίου τοῦ 1820 ἔχει ἤδη συγκεντρώσει 200.000 γρόσια, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν εὐφυστάτη πρότασή του γιὰ τὴν ἱδρυση ἑνὸς ἐμπορικοῦ οἴκου στὴν Ἀλεξάνδρεια καί τὴν Πελοπόννησο, ὁ ὁποῖος θά ἱδρυόταν καί θά λειτουργοῦσε κυρίως μὲ τὰ χρήματα καί τὴ συμπαράσταση τοῦ Μεχμέτ Ἀλή. Ὁ οἶκος αὐτὸς θά μπορούσε κατόπιν ἐξαπατώντας τὸν Μεχμέτ Ἀλή νά ἐξασφαλίσῃ τὸν ἀνεφοδιασμὸ τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων κατὰ τὴ μελλοντικὴ ἐξέγερση⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χρηματικὸ ποσὸ πού ἔχουν συγκεντρώσει οἱ δύο ἀπόστολοι, δίνονται ἀπὸ τοὺς ἐταίρους τῆς Ἀλεξανδρείας καί ἀφθονες ἄλλες υποσχέσεις γιὰ τὴ χορήγηση χρημάτων, τροφῶν καί ἄλλων ἐφοδίων μὲν ἀρχίσει ἡ ἐπανάσταση. Ἔτσι γιὰ μιὰ στιγμή φαίνεται πῶς ἡ Ἐταιρεία ἔχει ἐξασφαλίσῃ ἄρκετοὺς πόρους γιὰ τὸν ἀγῶνα.

Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Ἱπάτρος, ἀφοῦ ἄφησε στὴν Αἴγυπτο τὸν Πελοπίδα, φεύγει γιὰ τὸν Λίβανο καί τὴν Κύπρο. Ὁ σκοπὸς τῆς Ἐταιρείας ἐδῶ εἶναι διαφορετικὸς. Γνώριζαν οἱ φιλικοὶ ἔτι οἱ κάτοικοι τοῦ Λιβάνου, καθολικοὶ ἢ ὀρθόδοξοι οἱ περισσότεροι στὸ θρήσκευμα, ἦταν

¹ Βλ. Φιλήμονος, Δόκιμιον, σ. 210-211.

² Μέξα, ἔ.α. σ. 18.

³ Ἐ.α. σ. 73, ὅπου ἀναγράφεται ἡμερομηνία κατήχησης τοῦ Πατριάρχη Θεοφίλου ἡ 1η Ματοῦ. Νομίζω ὅμως ὅτι θά πρέπη νά διορθωθῆ σὲ 1η Μαρτίου. Πρβ. καί ἀπάντηση τῆς Ἀρχῆς στὸ ἀπὸ 5 Μαρτίου 1820 ἀφιερωτικὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχη, δημοσιευμένη στοῦ Φιλήμονος, Ἐπανάστασις 1, σ. 371.

⁴ Βλ. δλόκληρο τὸ σκεῆδιο στοῦ Φιλήμονος, ἔ.α. σ. 197-200.

οὐσιαστικὰ ἀνεξάρτητοι καὶ διοικοῦνταν ἀπὸ ἐντόπιο ἐμίρη πληρῶν-
 τας μόνον ἕναν φόρο ὑποτελείας στὸν πασά τῆς Σιδῶνος¹. Ἡ χώρα αὐτή,
 σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ εἶχαν οἱ φιλικοί, ἀριθμοῦσε περισσό-
 τερους ἀπὸ 200.000 ἱκανοὺς πολεμιστὲς (ἀριθμὸς βέβαια ὑπερβολικός),
 οἱ ὅποιοι θὰ μπορούσαν νὰ φέρουν σημαντικὸ ἀντιπεριοπασμὸ στὶς ἑνά-
 μεις τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὸν προσεχῆ πόλεμο, ἂν οἱ Ἕλληνες πετύχαι-
 ναν κάποια συμφωνία μαζί τους². Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰατρῶ ἦταν,
 φαίνεται, νὰ μελετήσῃ πῶς θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ σχέδιο
 τῆς σύμπραξης μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ Λιβάνου κι' ἀκόμη, ἴσως, νὰ ἔλθῃ
 σ' ἐπαφῇ μὲ τὸν τότε ἐμίρη Μπεσῆρ Σεχάμπε. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι
 αὐτὴ ἡ μόνη φορά ποὺ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία σκέφθηκε νὰ συμπράξῃ μὲ
 ἄλλους λαοὺς, καὶ μουσουλμάνους ἀκόμη, γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ σκοπὸ τῆς.
 Δυστυχῶς ὅμως δὲν ξέρουμε τίποτε περισσότερο οὔτε γιὰ τὶς ἐνέργειές
 του ἐκεῖ, οὔτε καὶ γιὰ τ' ἀποτελέσματά τους³.

Τὴν 1η Ὀκτωβρίου τοῦ 1820 ὁ Ὑψηλάντης, συνοδευόμενος ἀπὸ
 τὸν Γ. Λασσάνη, κατεβαίνει ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ στὸ Ἰσμαήλι τῆς Βεσσα-
 ραβίας, ἔπου τὸν περιμένει ὁ Ἐάνθος. Ἐκεῖ, εἰδοποιημένοι ἀπὸ τὸν Ἐάνθο,
 συγκεντρώνονται γιὰ νὰ γνωρίσουν τὸν Ὑψηλάντη καὶ ἄλλοι ἑταῖροι, ἀνά-
 μεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ἰάτρος, ποὺ μόλις εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴ δεύ-
 τερη ἀποστολὴ του⁴. Στὴ σύσκεψη ποὺ ἀκολουθεῖ ἀποφασίζεται σχεδὸν
 ὁμόφωνα, ἔπειτ' ἀπὸ ὀλιγοήμερες συζητήσεις, ἡ γρήγορη ἔναρξη τοῦ
 πολέμου καὶ ἡ κἀθοδος τοῦ Ὑψηλάντη στὴν Πελοπόννησο. Τότε γίνε-
 ται δεκτὸ ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη καὶ ἕνα πολεμικὸ σχέδιο, γνωστὸ ὡς
 «Σχέδιον Γενικόν»⁵, καὶ μὲ βᾶση αὐτὸ καθορίζονται ὅλες σχεδὸν οἱ

¹ Γενικὰ γιὰ τὸν Λίβανο βλ. Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ
 τὴν Ἄλωσιν, Κωνσταντινούπολις 1870, σ. 773.

² Φιλήμονος, Δοκίμιον σ. 211.

³ Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ τοῦ Ἰατρῶ στὸν Λίβανο ἴσως νὰ ἔχῃ κάποια σχέση
 μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸν Αὐγούστο ἢ Σεπτέμβριο τοῦ 1820 ἦλθε στὴν Ὀδησσὸ ὁ
 Κατζησταθῆς Ρέζης, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ ἐμίρη Μπεσῆρ πρὸς τὸν Ὑψηλάντη,
 γιὰ νὰ τοῦ προτείνῃ συνεργασία. Τότε ἡ πρότασις δὲν ἐγένε δεκτὴ, ἴσως γιὰ τὸ
 σχέδιο κριθῆκε ἀνεφάρμοστο. Τὸ ἴδιο σχέδιο προτείνεται καὶ πάλι στοὺς Ἕλλη-
 νες ἀπὸ τὸν Κατζησταθῆ στὰ 1825 καὶ τέλος, ἔπειτ' ἀπὸ πολλὰς συνεννοήσεις, κατα-
 λήγει σὲ ἀποτυχία· αἰτία ἦταν ἡ ἀρπακτικὴ διαθέσις μερικῶν Ἑλλήνων ὀπλαρ-
 χηγῶν, ποὺ τοὺς δδήγησε σὲ μιὰ πειρατικὴ ἐπιδρομὴ ἐναντίον τῆς Βηρυττοῦ τὸν
 Μάρτιο τοῦ 1826. Βλ. σχετικὰ Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτου, Ἀθάλαρτος ἐπιδρομὴ Ἑλ-
 λήνων κατὰ τοῦ Λιβάνου, Ἀθηνᾶ 58 (1954) 243-277 καὶ Σπ. Τρικοῦπη, Ἱστο-
 ρία Ἐπαναστάσεως Γ', σ. 374.

⁴ Ἐάνθου, Ἀπομν. σ. 21. Φιλήμονος, Ἐπανάστασις 1, σ. 82.

⁵ Βλ. ὁλόκληρο τὸ σχέδιο στοῦ Φιλήμονος, Ἐπανάστασις 1, σ. 47-56. Τὸ σχέδιο
 αὐτὸ γράφτηκε πιθανὸν στὸ Βουκουρέστι ἀπὸ τὸν Δικαῖο, Λεβέντη καὶ ἄλλους

ἀποστολές τῶν φιλικῶν πού εἶχαν συγκεντρωθῆ ἐκεῖ. Ὑστερ' ἀπὸ τῆ οὐσκεψη δ' Ὑψηλάντης φεύγει γιὰ τὸ Κισνόβι, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἑταῖροι γιὰ τὸ Γαλάτσι. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ πήγαιναν νὰ ἐφοδιαστοῦν μὲ χρήματα ἀπὸ τοὺς ἐφόρους τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ὕστερα θὰ προχωροῦσαν στὴν ἐκτέλεση τῆς ἀποστολῆς των.

Ὁ Πελοπίδας ἀποστελλόταν στὴν Αἴγυπτο, ὁ Θέμελης στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὁ Δικαῖος (Παπαφλέσσας) στὴν Πελοπόννησο, ὁ Ἄριστ. Παπᾶς στὴ Σερβία, ὁ Περραιβὸς στὸ Σούλι καὶ ἄλλοι ἄλλοι. Ὁ Ἰπᾶτρος ἐστάλη στὴ Θεσσαλία—ἐννοεῖται ἀσφαλῶς ἡ περιοχὴ τοῦ Ὀλύμπου—καὶ πέρασε πρῶτα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐνῶ ἀκόμα βρισκόταν ἐκεῖ, προσπάθησαν μερικοὶ νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ προχωρήσῃ, γιὰτὶ ἦταν γνωστὸς στοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ὑπηρετοῦσε στὸν Ἀλῆ-πασά καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος, τώρα πού αὐτὸς εἶχε κηρυχθῆ ἀποστάτης, νὰ τὸν ὑποψιαστοῦν ὡς ὄργανό του¹. Μαζὶ του εἶχε γράμματα τοῦ Ὑψηλάντη πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγούς τοῦ Ὀλύμπου, Γάτσο, Καρατάσο, Συρόπουλο καὶ ἄλλους².

Ὅταν ἐφθάσε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἦλθε σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν Σέκερη καὶ τοὺς ἄλλους ἐφόρους, καὶ αὐτοὶ τοῦ ἀνέθεσαν καὶ τὴν ἀποστολὴ τῶν Ἰωαννίνων³, γιὰ τοὺς ἐξῆς, ὅπως νομίζω, λόγους: Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Περραιβό, πού εἶχε διορισθῆ ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη «ἀρχηγὸς τῶν Ἡπειρωτικῶν ὄπλων»⁴, στελνόταν στὴν Ἡπειρο καὶ ὁ Φαρμάκης⁵. Ἡ ἀποστολὴ τους ἦταν νὰ κατηγγήσουν τοὺς καπεταναίους⁶, πού ἦταν συγκεντρωμένοι ἐκεῖ καὶ ὑπηρετοῦσαν ἄλλοι στὸ τουρκικὸ στρατόπεδο καὶ ἄλλοι στὸν Ἀλῆ-πασά, καὶ νὰ τοὺς γνωστοποιήσουν ὅτι ἡ Πύλη σκόπευε μετὰ τὴν κατστολὴ τῆς ἀνταρσίας τοῦ Ἀλῆ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ καὶ αὐτούς. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς σπουδαιότερες, γιὰτὶ ἀπέβλεπε στὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν σύμπραξη τῶν πολεμιστῶν τῆς

Πελοποννησίους. Τὰ ἄρθρα ΙΔ', ΙΕ', ΙΖ' καὶ ΙΖ', πού ἀναφέρονται στὴ χρηματικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς Ἀλεξάνδρειας, στίς ὑποσχέσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, στὴ φυγάδευση 2000 Ἑλλήνων μισθοφόρων τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσουν γιὰ νὰ κρατηθῆ αὐτὸς οὐδέτερος, στηρίζονται κυρίως στίς πληροφορίες τοῦ Ἰπᾶτρου καὶ τοῦ Πελοπίδα.

¹ Φιλῆμονος, Δοκίμιον σ. 285.

² Ἐ.ἄ. σ. 316.

³ Ἐ.ἄ. σ. 285, σημ. α'.

⁴ Ἐ.ἄ. σ. 284.

⁵ Βλ. Φιλῆμονος, Ἐπανάστασις 1, σ. 374-375.

⁶ Ὅσο οἱ Σουλιῶτες ὅσο καὶ οἱ ἄλλοι καπεταναῖοι τῆς Ἡπέρου δὲν εἶχαν ἀκόμη μνηθῆ στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία, βλ. Χραιοφ. Περραιβοῦ, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθήναι 1836, τ. 1, σ. 5 καὶ Φιλῆμονος, Ἐπανάστασις 1, σ. 49.

Ἡπεῖρου, χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῶν ὁποίων θὰ ἦταν πολὺ δύσκολη ἢ ἐπιτυχία τῆς ἐπανάστασης. Ἄλλ' ἔμως οὔτε ὁ Περραιβὸς οὔτε ὁ Φαρμάκης ἐκτέλεσαν πιστὰ τὶς διαταγὰς ποὺ πῆραν. Ὁ πρῶτος, προχωρώντας μὲ ἀρκετὰ βραδύ ρυθμὸ, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὴν Ὑδρα ἔφτασε στὴ Μάνη στὶς 28 Δεκεμβρίου τοῦ 1820¹, ὅπου καὶ χρονοτρίβησε ἀρκετὰ², ἐνῶ ὁ Φαρμάκης, ποὺ συνδεόταν στενὰ μὲ τὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιο καὶ ὑποστηριζόταν καὶ ἀπὸ τὸν Περραιβό, ὄχι μόνον δὲν κινήθηκε, ἀλλὰ καὶ ἐκδήλωσε ἀμέσως ἀντίδραση, ἴσως γιὰ τὴν ὑποψιαζόταν τὸν Σάββα τὸν Πάτιμο. Στις 16 Ὀκτωβρίου 1820 ὁ Σάββας ἔγραψε σχετικὰ στὸν Ξάνθο: «...Εἶναι ἀρκετὰ ἡμέραι, ὅπου παρακινῶ τὸν καπετὰν Φαρμάκη, διὰ νὰ τὸν καταπέισω νὰ υπάγη πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη (πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων) μὲ συστατικὰ γράμματα ἀπὸ τὸν Αὐθέντην Καλλιμάχη καὶ ἀπὸ ἄλλους πρὸς τὸν Μπασιό-μπεην, ἐπὶ λόγῳ διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν καὶ νὰ λάβῃ τὰ ἀρπαγμένα ὑποστατικά του ἀπὸ τὸν Ἄλῃ Πασσᾶ, καὶ αὐτὸς μὲ κανένα τρόπον δὲν καταπέιθεται...». Ἐπειτα, ἀφοῦ ἐξέθετε τὶς ὠφέλειες ποὺ θὰ προέκυπταν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ αὐτῆ, ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Ξάνθο νὰ γράψῃ στὸν Φαρμάκη γιὰ νὰ τὸν πείσῃ νὰ ὑπακούσῃ ὅπωςδὴποτε καὶ συνέχιζε: «...ἄς γυρίσῃ ὀπίσω, ἀφ' οὗ τελειώσῃ αὐτὰ τὰ χρέη του³. Δόσατε, φίλε, καλὴν προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους μου καὶ στοχασθῆτε, ὅτι ἐκεῖ εἶναι συναγμένοι ὅλοι οἱ Καπιτάνοι τῆς Θεσσαλίας, Λεβαδείας, Ἡπεύρου καὶ Μακεδονίας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσμένει τινὰς τὰς μεγαλυτέρας δουλεύσεις...»⁴. Ὁ Φαρμάκης πάλι μόνον στὶς 12 Νοεμβρίου ἀπαντᾷ στὸν Ὑψηλάντη μ' ἓνα κοινὸ μὲ τὸν Ὀλύμπιο γράμμα, στὸ ὁποῖο φαίνεται ἀπὸ τὰ ὑπονοούμενα καὶ ἡ δυσπιστία του πρὸς τὸν Σάββα⁵. Στις 27 Δεκεμβρίου ὁ Ὑψηλάντης στέλνει τὸν Λασσάνη μὲ γράμμα του στὸν Φαρμάκη καὶ τὸν διατάσσει πάλι νὰ κατεβῇ στὰ «κάτω μέρη», ἀλλ' αὐτὸς προφασιζόμενος τὴν ἔλλειψή

¹ Βλ. Χριστοφ. Περραιβοῦ, Ἐπίκρισις εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πρωτοσυγκέλου Φραντζῆ, Ἀθήναι 1840, σ. 20.

² Ἀπὸ τὴ Μάνη ὁ Περραιβὸς ἔφυγε μετὰ τὶς 22 Μαρτίου τοῦ 1821 καὶ ἔφτασε στὸ Σούλι κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου μὲ ἀρχὴς Ἀπριλίου, ὅταν εἶχε πιά ἀρχίσει ἡ Ἐπανάστασις. Καὶ τότε ὁμῶς μόνον σὲ μερικὸς φανέρωσε τὴν ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1820 προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη· βλ. σχετικὰ Περραιβοῦ, Ἀπομνημονεύματα 1, σ. 18 καὶ Σ. Κουγέα, Ὁ Περραιβὸς εἰς τὴν Μάνην, Νέα Ἔστια 49 (1951) 438. Ὁ Φωτάκος, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθήναι 1899, 1, σ. 233, ἰσχυρίζεται, στηριζόμενος, ὅπως λέγει, σὲ γράμματα τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Σέκερη, ὅτι ὁ Περραιβὸς ἐξαπάτησε τὴν Ἐταιρεία.

³ Τὸ χωρὶς αὐτό, νομίζω, μᾶς πείθει ὅτι ὁ Σάββας, τουλάχιστο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δὲν σκεπτόταν ὁστέρουλα.

⁴ Φιλήμονος, Ἐπανάστασις 1, σ. 249-250.

⁵ Φιλήμονος, ἔ.α. σ. 248-249.

χρημάτων και την είδηση ότι προδόθηκε ή συνεννόησή τους με τους Σέρβους αρνείται ξμμεσα. Την ίδια μέρα που άπαντά ο Φαρμάκης (9 Ιανουαρίου 1821) γράφει και ο Όλύμπιος πρὸν τὸν Ὑψηλάντη, τοῦ ἐκθέτει ὅσα εἶχαν συμβῆ και τὸν παρακαλεῖ νά μὴ τὸν χωρίση ἀπὸ τὸν Φαρμάκη¹.

Τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ, πὸ ἀρνείται ν' ἀναλάβῃ ο Φαρμάκης και τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὰ ἐγγράφα πὸ ἀναφέρονται πὸ πάνω, ἀνέθεσαν ἀπὸ δική τους πρωτοβουλία² οἱ ἔφοροι τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὸν Ἰπατρο, ἀφ' οὔ μάταια περίμεναν τόσον καιρὸ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Φαρμάκη. Γνώριζαν ἐπὶ πλέον οἱ ἔφοροι ὅτι ο Περραιβὸς μόλις εἶχε φύγει γιὰ τὴν Ὑδρα³ και θὰ περνοῦσε πρῶτα ἀπὸ τὴ Μάνη πρὶν πάῃ στὴν Ἡπειρο. Γι' αὐτὸ, ἐπειδὴ καταλάβαιναν ὅτι ἦταν ἀδύνατο ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάσταση χωρὶς τὴ σύμπραξη τῶν πολεμιστῶν τῆς Ἡπέιρου, ἀποφάσισαν ν' ἀναθέσουν τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ στὸν Ἰπατρο. Μάλιστα, μετὰ τὴ λιποταξία τῶν Σουλιωτῶν ἀπὸ τὸ τουρκικὸ στρατόπεδο πρὸς τὸν Ἀλῆ-πασά (6 Δεκεμβρίου 1820)⁴, αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος κατάλληλος πὸ θὰ μπορούσε ἐξαπατώντας τοὺς πολιορκητῆς (ἦταν γνωστὴ στοὺς Τούρκους ἡ προὔπηρεσία του στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ-πασά) νά περάσῃ ἀπὸ τὸν κλοιδ και νά φθάσῃ ὡς τὰ Ἰωάννινα.

Κατὰ τὰ μέσα Δεκεμβρίου ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλη ἐφοδιασμένος ἀπὸ τὸν Ζακυνθινὸ γιατρὸ Κορνῆλιο με συστατικὰ γράμματα, πὸ τὸν παρουσίαζαν ὡς γιατρὸ στὸν Ἰσμαῆλ-μπέη (Πασσὸρ-μπέη) και στὸν Μαχμουτ-πασά (Δράμκλῃ), τοὺς πολιορκητῆς τοῦ Ἀλῆ-πασά. Σ' αὐτούς, γιὰ νά τὸν ἀφήσουν νά περάσῃ στὰ Ἰωάννινα, θὰ διαβεβαίωνε ὅτι πήγαινε νά δηλητηριάσῃ τὸν Ἀλῆ-πασά, πραγματικὸς ὅμως σκοπὸς

¹ Τὰ γράμματα δημοσιευμένα στοῦ Φιλῆμονος, ἔ.ἀ. 1, σ. 256-259. Σ' αὐτὰ βλέπουμε ὅτι εἶχε ἤδη κυκλοφορήσει ἡ φήμη γιὰ τὴ σύλληψη στοῦ Ἀντᾶ - καλὲ ἑνὸς ἀπεσταλμένου τῆς Ἐταιρείας, δηλ. τοῦ Ἀριστείδη Παπᾶ. Πρβ. ἐπίσης Σάνθος, Ἀπομνημονεύματα σ. 24.

² Ὁ Σάνθος, ἔ.ἀ. δὲν κάνει καθόλου λόγο γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰπατρο στὴν Ἡπειρο και λέγει μόνον ὅτι ο Ἰπατρος, πὸ εἶχε σταλῆ στὴ Νάουσα με γράμματα και προκηρύξεις, «προδοθεὶς...ἐφονεύθη». Φαίνεται πὸς ο Σάνθος, πὸ βρισκόταν τότε στοῦ Ἰσμαῆλι, δὲν γνώριζε τὴν ἐντολὴ πὸ δόθηκε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλη στὸν Ἰπατρο νά πάῃ και στὴν Ἡπειρο.

³ Ὁ Περραιβὸς ἐφθασε στὴν Ὑδρα κατὰ τὰ μέσα Δεκεμβρίου, βλ. Κουγέα, ἔ. ἀ. σ. 436.

⁴ Λάμπρου Κουισονίκα, Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, Ἀθήναι 1863, τ. 2, σ. 130. Ὁ Φιλῆμων, Ἐπανάστασις 2, σ. 245, τοποθετεῖ τὴ λιποταξία τῶν Σουλιωτῶν στὶς 12 Δεκεμβρίου.

του ἦταν νὰ ἔλθῃ σ' ἐπαφή μὲ τοὺς Σουλιῶτες καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἄλῃ-πασά¹, πρὸς τὸν ὁποῖο ἔφερνε καὶ γράμματα².

Πρῶτος σταθμὸς τοῦ ὑπῆρξε ἡ Θεσσαλονίκη, ἀπ' ὅπου περνοῦσαν τότε ὄλοι οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ποὺ κατέβαιναν γιὰ τὴ νότια ἢ δυτικὴ Ἑλλάδα. Ἐκεῖ φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὸν ἔμπορο καὶ πρόκριτο τῆς πόλης Χριστόδουλο Μπαλάνο, πρὸς τὸν ὁποῖο εἶχε καὶ συστατικὸ γράμμα τοῦ Ἐμμ. Παπαῦ. Κατὰ τὴν ὀλιγοήμερη παραμονή του στὴ Θεσσαλονίκη ἦλθε ἐπίσης σ' ἐπαφή καὶ μὲ ἀρκετοὺς ἄλλους προκρίτους, ὅπως τὸν Ἄθαν. Σκανδαλιῆ, Στέργιο Πολύδωρο, Χρῶσανθο Πρωτοσύγκελο (Σιναΐτη), Κυριάκο Τσοσίτσα κ. ἄ.³. Ἐπειτα ἀναχώρησε γιὰ τὴ Νάουσα ἐφοδιασμένος καὶ μὲ γράμμα τοῦ Μπαλάνου γιὰ τὸν πρόκριτο Λογοθέτη Ζαφειράκη⁴. Αὐτὸ ἦταν τὸ τελευταῖο του μοιρατὸ ταξίδι. Ὅστερ' ἀπὸ λίγες μέρες ὁ τολμηρὸς φιλικὸς ἦταν νεκρὸς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ δημιουργοῦνται ἀρκετὰ ἐρωτήματα, ὅπως τὸ γιὰτὶ δολοφονήθηκε, ποῖος ἦταν ὁ αἴτιος, ἂν εἶχε συνέπειες ὁ θάνατός του καὶ ποιὲς ἦταν αὐτές. Ἐπειδὴ θά ἦταν κοπιιστικὸ καὶ ἄσκοπο

¹ Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 316-317. Ὁ Rouqueville 2, σ. 295-296, ἀντλώντας ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ, εἶναι πιὸ σαφῆς σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰπάτρου καὶ λέγει τὰ ἑξῆς γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν γραμμάτων τοῦ Ὑψηλάντη: «Sans entrer dans les détails de l'événement prochain, qui devait relever la Grèce, le Prince invitait les polémarques, chefs de la Selléide, et autres à seconder Ali pacha dans sa révolte contre la Porte ottomane, mais à menager de telle sorte leurs intelligences avec lui, qu'ils pussent, en tout état de cause, se détacher à volonté de son parti; ne devant avoir en vue que de s'approprier ses immenses trésors, pour les faire servir au triomphe de l'affranchissement de la Hellade.». Πρβ. καὶ Φιλήμονος, Ἐπαναστασις 2, σ. 215-216 καὶ 347-348.

² Νικ. Κασομούλη, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως 1821-1833, τ. 1, σ. 135 σημ. 1.

³ Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 316. Ὁ Φιλήμων ἐπίσης (βλ. κατάλογο φιλικῶν) ἔχει τὴ γνώμη ὅτι τότε γιὰ πρώτη φορὰ οἱ πρόκριτοι αὐτοὶ κατηχῆθησαν στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἀπὸ τὸν Ἰπάτρο. Πρβ. καὶ Ἰωάν. Βασδραβέλλη, Κατάλογος Μακεδόνων Φιλικῶν, Μακεδονικά 1 (1940) 523-524. Πιὸ πιθανὸ ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε ἤδη τότε ὀργάνωση στὴ Θεσσαλονίκη καὶ αὐτοὶ ἦσαν μνημένοι, βλ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ 1430, 1821 καὶ 1912-1918, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 34 καὶ Ι. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες ἀγωνισταὶ τοῦ 21, Θεσσαλονίκη 1937, σ. 54.

⁴ Rouqueville, ἔ. ἄ. 2, σ. 296, Κασομούλη, ἔ. ἄ. Ὁ Κανδηλώρος, ἔ. ἄ. σ. 408, λέγει ὅτι ἡ μετάβαση τοῦ Ἰπάτρου στὴ Νάουσα ἀποφασίστηκε σὲ μιὰ σύσκεψη ποὺ ἔγινε ὅταν ἔφθασε στὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ ταξίδι ὅμως αὐτὸ ἦταν ἓνα μέρος τῆς πρώτης τοῦ ἀποστολῆς καὶ σκοπὸς του ἦταν νὰ συναντήσῃ τοὺς Μακεδόνες ὀπλαρχηγούς Γάτσο καὶ Κκρατάσο.

Ίσως να παραθέσει κανείς αναλυτικά όλες τις σχετικές πληροφορίες ή γνώμες, γιατί και αρκετές είναι και αντικρουόμενες πολλές φορές, γι' αυτό θα περιορισθώ να εκθέσω σε γενικές μόνο γραμμές τις απόψεις αυτές.

Μερικοί θεωρούν ότι ο θάνατος του Ίπατρου οφείλεται στα γενικά μέτρα που πήρε ή τουρκική αστυνομία έπειτ' από τις καταγγελίες των προδοτών Άσημάκη Θεοδώρου και Νικ. Γαλάτη καθώς και των ευρωπαϊκών προξένων¹. "Άλλοι πάλι, μη θέλοντας να εκφράσουν συγκεκριμένη γνώμη επειδή την υπόθεση την κάλυπτε μυστήριο, αναφέρουν άδιστα ότι ο Ίπατρος «προδοθείς... έφρονεύθη»². Διατυπώθηκε ακόμη και η άποψη ότι πιάστηκε βέβαια από προδοσία, αλλά δολοφονήθηκε από τους Ίδιους τους έταίρους για τη σωτηρία της Έταιρείας, δηλαδή από φόβο μήπως βρασανιστή και προδώσει τα μυστικά της Έταιρείας³. Νομίζω όμως ότι μιιά τέτοια απόφαση, αφού έπρόκειτο για ανώτερο μέλος, δεν θα μπορούσαν να την πάρουν ούτε οι έταίροι της Νάουσας ούτε ακόμη και της Θεσσαλονίκης, αλλά μόνον η Αρχή. Όπως ακριβώς έγινε και με τον Γαλάτη και τον Καμαργινό.

Οί περισσότερες πηγές φέρουν ως αίτιο της δολοφονίας τον πρόκριτο της Νάουσας Ζαφειράκη⁴. Είναι όμως αλήθεια αυτό; Για ποίο λόγο τον πρόδωσε; Δύσκολο να δώσει κανείς θετική απάντηση σ' αυτά τα έρωτήματα.

Μόλις έφθασε στη Νάουσα ο Ίπατρος, κατέλυσε στο σπίτι του δασκάλου Μπαρλαούτα και την Ίδια μέρα επισκέφθηκε τους προύχοντες της πόλης και τον Ζαφειράκη⁵, με τον οποίο συζήτησε πολλή ώρα.

¹ Κ. Παπαρηγοπούλου, *Ίστορία του Έλλην. Έθνους*, τ. ΣΤ' μέρος Α', σ. 13, *Μένδελσον*, έ.α. σ. 209, *Maxime Raybaud*, *Mémoires sur la Grèce*, Paris 1824, τ. 1, σ. 183.

² *Ξάνθου*, *Άπομνημονεύματα* σ. 24. Πρβ. επίσης Π. Πατρών Γερμανού, *Άπομνημονεύματα*, Άθήναι 1900, σ. 20 και *Τρικούπη* 1, σ. 25-26. Ό Τρικούπης όμως πιο κάτω (τ. 2, σ. 191) είναι πιο σαφής και δέχεται την ένοχή του Ζαφειράκη.

³ *Φιλήμονος*, *Έπανάστασις* 1, σ. λς', όπου αναφέρει τη γνώμη που εξέφρασε στο Δοκίμιο περί Φιλικής Έταιρείας.

⁴ *Roumeville* 2, σ. 297-298, *Φιλήμονος*, *Δοκίμιον*, σ. 318, *Κασμούλη*, έ.α. 1, σ. 135 σημ. 1 και 3, σ. 625-626, Ν. Σηλιάδου, *Άπομνημονεύματα*, Άθήναι 1851, τ. 1, σ. 16, *Κουισονίκα*, έ.α. 2, σ. 9, *Γούδα*, έ.α. 1, σ. 200. Βλ. επίσης Ν. Γ. Φιλκιάδου, *Η Έπανάστασις και καταστροφή της Νάουσας*, Άθήναι 1881, σ. 33-34 και *Κανδηλώρου*, έ.α. σ. 438. Ό *Στουγιαννάκης*, σ. 146 σημ. 3, αναφέρει επί πλέον και την άποψη, που στηρίζεται στην προφορική παράδοση, ότι ο Ίπατρος δολοφονήθηκε από τους πολιτικούς αντιπάλους του Ζαφειράκη.

⁵ Ό Ζαφειράκης στην αρχή υποκρίθηκε τον «μαινόμενο» και δεν δέχτηκε τον Ίπατρο, γιατί τον υποψίαστηκε ως κατάσκοπο του Σελήμ-πασά. Τις υπο-

Ἀπὸ τὶς πρῶτες συνεντεύξεις φάνηκε σκυθρωπὸς καὶ δυσαρεστημένος. Τὴν ἄλλη μέρα συνοδευόμενος ἀπὸ ἓναν ἐντόπιον, τὸν Σπυρίδωνα Πιπέρη, ἐπισκέφθηκε τὰ διάφορα μέρη τῆς πόλης καὶ τῆς γύρω περιοχῆς καὶ ὅταν γύρισε στὸ κατάλυμά του σχεδίαγράφησε τὶς τοποθεσίες. Τὸ ἀπόγευμα τῆς τρίτης ἡμέρας τὸν προσκάλεσε ὁ Ζαφειράκης καὶ ἔμεινε μαζί του συζητώντας ζωηρὰ ὡς τὰ μεσάνυχτα. Τὴν ἐπομένη, ἔχοντας πάλι μαζί του τὸν Πιπέρη, ἐπισκέφθηκε τοὺς ὑπόλοιπους προκρίτους καθὼς καὶ τὸν Γιάννη Καρατάσο, γιὸ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Καρατάσου, ποὺ ἀπουσίαζε. Τὸ βράδυ γύρισε στοῦ Ζαφειράκη νὰ γευματίσει καὶ ἔμεινε ἐκεῖ πολλὴ ὥρα συζητώντας. Τότε ὁ Ζαφειράκης τοῦ σύστησε καὶ δυὸ παλληκάρια του, ποὺ θὰ τὸν συνόδευαν τὴν ἄλλη μέρα στὸ ταξίδι του, καὶ ἔταν ἔφευγε, τὸν ἀγκάλιασε, τὸν φίλησε καὶ τὸν συνόδευσε ὡς τὴν ἐξώπορτα, ἀφοῦ τοῦ εὐχήθηκε «ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν». Τὸ πρωὶ τῆς πέμπτης ἡμέρας, συνοδευόμενος ἀπὸ τὰ δυὸ παλληκάρια τοῦ Ζαφειράκη, ξεκίνησε γιὰ τὸ Σέλι, ἀπ' ἔπου θὰ πήγαινε στὴν Κοζάνη καὶ ὕστερα στὴν Ἡπειρο. Στὸ δρόμο ὁμως μεταξὺ Νάουσας καὶ Σελίου μιὰ σφαῖρα ἀπὸ τοὺς διπλανοὺς θάμνους τὸν ξάπλωσε νεκρὸ καὶ οἱ συνοδοὶ του τρομαγμένοι ἔφυγαν καὶ ἤλθαν ν' ἀναγγεῖλουν τὸ γεγονός στὸν Ζαφειράκη.

Ἔτσι διηγοῦνται τὴ δολοφονία τοῦ Ἰπάτρου οἱ δύο συνοδοὶ του. Ἄλλοι ὁμως λέγουν ὅτι τὸν δολοφόνησαν οἱ ἴδιοι κατὰ διαταγὴ τοῦ Ζαφειράκη γιὰ νὰ τοῦ πάρουν τὰ ἔγγραφα ποὺ εἶχε μαζί του.

Τὸ πτώμα του θάφτηκε ἐκεῖ ποὺ βρέθηκε, σὲ μιὰ γωνιά τοῦ δρόμου, καὶ τὸ μέρος αὐτὸ εἶναι ἀκόμη γνωστὸ ὡς «μνήμα τοῦ Φράγκου»¹.

Ὅλες οἱ πηγές μαρτυροῦν ὅτι τὰ ἔγγραφα ποὺ εἶχε μαζί του ὁ

φίες του αὐτὲς τὶς ἐνίσχυσαν καὶ οἱ σχέσεις τοῦ Ἰπάτρου μὲ τὸν Μετσοβίτη ἔμπορο Κοντογιάννη, ποὺ ἦταν πολιτικὸς ἐχθρὸς τοῦ Ζαφειράκη, βλ. Φιλήμωνος, Δοκίμιον, σ. 317.

¹ Στὴν ἀφήγηση ἀκολούθησα τὸν Στουγιαννάκη (σχεδιάγραμμα Πλαταρίδη), σ. 143 - 146. Ὅταν ὁ Πλαταρίδης ἔγραψε τὴν ἱστορία του, ποὺ ἀργότερα συμπλήρωσε καὶ ἐξέδωσε ὁ Στουγιαννάκης, εἶχε ὑπ' ὄψη του τὴν πολύτιμη στὴν περίπτωση αὐτὴ προφορικὴ παράδοση. Τότε ἀκόμη ἡ παράδοση ἦταν πρόσφατη καὶ ζοῦσαν ἴσως καὶ μερικοὶ σύγχρονοι τῶν γεγονότων. Ἄν συγκρίνουμε μάλιστα καὶ τὰ ὅσα λέγει ὁ Rouquerville, ἔ.ἀ. 2, σ. 297 - 298, βλέπουμε ὅτι δὲν διαφέρουν καὶ πολὺ παρὰ μόνον στὶς λεπτομέρειες τῆς δολοφονίας. Ὁ Rouquerville θεωρεῖ σκηνοθετημένη τὴ δολοφονία καὶ λέγει ὅτι ὁ Ἰπάτρος τὴν τελευταία βραδιά κοιμήθηκε στὸ σπίτι τοῦ Ζαφειράκη, ἔπου δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ τοὺς δύο σωματοφύλακές του, οἱ ὁποῖοι κατόπιν μετέφεραν τὸ πτώμα του στὸν ἐρημικὸ δρόμο. Ὁ Φιλήμων, Δοκίμιον, σ. 317 - 318, ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰπάτρος πιάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους μαζί μὲ τὸν Κοντογιάννη ἔπειτ' ἀπὸ προδοσία τοῦ Ζαφειράκη, διαβάστηκαν τὰ ἔγγραφα καί, ἀφοῦ ἔγινε ἐκθῆση (ἰλάμι) ἀπὸ τὸν κατὴ, στάλθηκε μὲ συνοδεία στὸ στρατόπεδο τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Ζαφειράκης ὁμως, ποὺ στὸ διάστημα αὐτὸ μετάνιωσε, ἔστειλε τοὺς Βλαχαβαλοὺς ἀπὸ τὰ Χάσια γιὰ νὰ τὸν ἀπελευθε-

Ἰπατρος ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Μετὰ τὴ δολοφονία μάλιστα ὁ Ζαφειράκης ἔστειλε τὰ ἔγγραφα αὐτὰ στὸ τουρκικὸ στρατόπεδο τῶν Ἰωαννίνων¹. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ ἄλλες διαφορετικὲς πληροφορίες, δηλαδὴ ὅτι τὰ ἔστειλε στὴν Κωνσταντινούπολη, στὸν πασὰ τῆς Λάρισσας, στὸν πασὰ τῆς Θεσσαλονίκης², ἔμως τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι στάλθηκαν στὸ στρατόπεδο τῶν Ἰωαννίνων, γιατί αὐτοὺς ἐνδιέφεραν ἄμεσα, καὶ μὲ τὸν Πασσὸρ-μπέη συνδεόταν περισσότερο ὁ Ζαφειράκης. Πάντως, ὅποια ἀποψη καὶ νὰ δεχθῶμε, γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Ζαφειράκης ἐνοχοποιεῖται. Τὸν ἐνοχοποιεῖ μάλιστα περισσότερο ἡ πληροφορία ὅτι ἔλαβε ἀπὸ τὸν Σουλτάνο εὐχαριστήριον φερμάνι διότι πρόσφερε «δούλευσιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔκαμεν οὐδὲ Τεῦρκος, πρὸς τὸ Δεβλέτι»³.

Γιὰ ποῖο λόγο ἔμως ἔβαλε ὁ Ζαφειράκης νὰ δολοφονήσουν τὸν Ἰπατρο; Ἦξερε ἀκριβῶς ποιά ἦταν ἡ ἀποστολὴ του; Τότε πῶς ἐξεγείτῃ ἡ κατοπινὴ στάση του;

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κοιζαμπάσηδες στὴν ἀρχὴ τοῦ Ἀγώνα κράτησαν ἐπιφυλακτικὴ καὶ ἀντιδραστικὴ στάση, ἄλλοι ἀπὸ φόβο μήπως χάσουν τὸ ἀξίωμά τους καὶ τίς ὑφέλειες ποὺ εἶχαν ἀπ' αὐτό, καὶ ἄλλοι ἀπὸ σύνεση, γιατί θεωροῦσαν τὸν καιρὸ ἀκατάλληλο γιὰ ἐπανάσταση. Ὁ Κασομούλης μάλιστα μιλώντας γιὰ τὴν στάση αὐτῆ τῶν προκρίτων φέρνει ὡς παράδειγμα καὶ τὸν Ζαφειράκη, ὁ ἑποῖος «ὑποπτειθεὶς—ὅπως λέγει—τὴν ἀποβολὴν του ἐπρόδωσε τὸν Ἰπατρον»⁴. Ὅμως, ὅσο κι' ἂν ὁ χαρακτήρας τοῦ Ζαφειράκη δὲν ἦταν τέλειος⁵, ἡ

ρῶσουν. Στὴ συμπλοκὴ ἔμως ποὺ ἔγινε μὲ τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα σκοτώθηκε κατὰ κακὴ τύχη μόνον ὁ Ἰπατρος.

¹ Ἡ ἀποψη αὐτὴ μού φαίνεται ἀπιθνή γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) Δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἄλλοῦ πουθενά, 2) δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὴν πρόσφατη ἀκόμη προφορικὴ παράδοση, ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψη του ὁ Πλαταρίδης καὶ 3) ἂν ὁ Ζαφειράκης εἶχε ἐκτεθῆ τότε ἔτσι φανερά ὥστε νὰ προκαλέσῃ τοὺς «όνειδισμοὺς τῶν ἐφάρων τῆς Θεσσαλονίκης», ὅπως λέγει ὁ Φιλήμων, δὲν δικαιολογεῖται ἡ ἐμπιστοσύνη ποὺ τοῦ ἔδειξαν κατόπιν οἱ ἴδιοι καὶ οἱ δπλαρχηγοὶ τοῦ Ὀλύμπου. Τὸ μόνο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ μιὰ τέτοια ἀποψη ἦταν τὰ ἀρχεῖα τοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου Ναούσης, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ δυστυχῶς δὲν σώζονται.

¹ Κασομούλη, Ἐνθυμήματα 1, σ. 135 σημ. 1, Φιλήμωνος, Δοκίμιον, σ. 138.

² Βλ. Rouquerville, ἔ.ἀ. 2, σ. 297, Στουγιαννάκη, σ. 146, Κουτσουνίκα, τ. 2, σ. 9.

³ Φιλήμωνος, ἔ.ἀ. σ. 318. Πρβ. Τρικούπη, τ. 2, σ. 171 καὶ Φιλιππίδου, ἔ.ἀ. σ. 34 σημ. 1.

⁴ Κασομούλη, Ἐνθυμήματα 3, σ. 625-626. Πρβ. ἐπίσης Γούδα, ἔ.ἀ. 1, σ. 200 καὶ Rouquerville, ἔ.ἀ.

⁵ Βλ. χαρακτηρισμὸ τοῦ Ζαφειράκη στοῦ Στουγιαννάκη, σ. 139-142. Ὁ Rouquerville, ἔ.ἀ. κάπως ὑπερβολικὰ λέγει γι' αὐτόν: «celui qui a bu dans la coupe empoisonnée de la tyrannie, a le cœur et la dent du serpent...».

κατοπινὴ ἀφοσίωσή του στὸν Ἀγώνα μᾶς κάνει νὰ δυσκολευόμαστε νὰ πιστέψουμε πὼς στὴν περίπτωσή τοῦ Ἰπάτρου φάνηκε συνειδητὸς προδότης. Πιὸ πιστευτὴ φαίνεται ἡ ἀποψη ἔτι ὁ Ἰπάτρος στὶς συζητήσεις του μὲ τὸν Ζαφειράκη δὲν τοῦ ἀποκάλυψε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ τὴν προσεχῆ ἐπανάσταση γιὰτὶ τοῦ δὲν εἶχε ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη, χαρακτηριστικὸ τῆς στάσης τῶν φιλικῶν ἀπέναντι τῶν περισσώτερων σχεδὸν προκρίτων. Τοῦ φανέρωσε μόνο ἔτι πηγαίνει στὴν Ἡπειρο γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς νὰ ὑποστηρίξουν τὸν Ἀλή-πασᾶ στὴν ἀνταρσία του καὶ ἔτι αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ σύμμαχός τους στὴ μελλοντικὴ ἐξέγερση. Ὁ Ζαφειράκης ὅμως, ἀμύητος τότε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία¹, ἦταν ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Ἀλή-πασᾶ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ἡ Νάουσα εἶχε κακοπάθει καὶ ὁ ἴδιος εἶχε καταδιωχθῆ. Γι' αὐτό, μὴ θέλοντας νὰ ἐκτεθῆ στοὺς συμπολίτες του παραδίνοντας τὸν Ἰπάτρο στοὺς Τούρκους, ἀποφάσισε νὰ τὸν δολοφονήσῃ γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνο πὸν νόμιζε ἔτι διέτρεχε ὁ ἴδιος ἀπὸ μιὰ ἐνδεχόμενη συμμαχία Ἑλλήνων καὶ Ἀλή-πασᾶ².

Ἡ ἄγνοια λοιπὸν τῶν πραγμάτων καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφάλειας δῆγγησαν τὸν Ζαφειράκη στὴ δολοφονία. Δὲν ταῦ ἀρκοῦσε ὅμως ἔτι δολοφονώντας τὸν Ἰπάτρο ματαίωσεν τὴ σύμπραξιν Ἑλλήνων καὶ Ἀλή-πασᾶ καὶ ἀπαλλασσόταν καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ κάθε ἐνδεχόμενο κίνδυνον; Ποιὸς λόγος ὑπῆρχε νὰ παραδώσῃ τὰ ἐγγραφα στοὺς Τούρκους; Νὰ ἕνα ἄλλο ἐρώτημα πὸν γεννιέται.

Νομίζω ἔτι ἀνάμεσα στὰ ἐγγραφα πὸν εἶχε ἐπάνω του ὁ Ἰπάτρος τὴ στιγμὴ τῆς δολοφονίας δὲν ὑπῆρχαν προκηρύξεις ἢ γράμματα τοῦ Ὑψηλάντη, γιὰτὶ τὴν ἀποστολὴν στὴν Ἡπειρο τὴν εἶχε ἀναλάβει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὶς προκηρύξεις καὶ τὰ γράμματα πὸν εἶχε πάρει στὸ Ἰσμαήλι ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη γιὰ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τοῦ Ὀλύμπου θὰ τὰ εἶχε παραδώσει ἀσφαλῶς στὸν Καρατάσο κατὰ τὴ συνάντησή τους στὴ Νάουσα. Ἐπίσης φαίνεται ἔτι δὲν εἶχε μαζί του κανένα ἄλλο ἐγγραφο πὸν νὰ κατατόπιζε τὸν Ζαφειράκη γιὰ τὸ τί ἀκριβῶς συνέβαινε. Τὸ πολὺ πολὺ νὰ εἶχε ἐγγραφα τῆς ἐφορείας τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἐπιστολὰς ἄλλων φιλικῶν πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς Ἡπείρου, σχετικὰς μὲ τὴν στάση πὸν ἔπρεπε νὰ τηρήσουν ἀπέναντι στὸν Ἀλή-πασᾶ. Τὰ ὑπόλοιπα θὰ τὰ ἀνακοίνωνε προφορικὰ. Ἐτσι ὁ Ζαφειράκης πληροφορήθηκε ἴσως ἀπὸ τὰ ἐγγραφα αὐτὰ τὴν ὑπαρξὴ κάποιας

¹ Ὁ Ζαφειράκης μυθῆκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία στὶς παραμονὲς τῆς ἐπανάστασης ἀπὸ τὸν Χριστόδουλο Μπαλάνο, πὸν ἦλθε στὴ Νάουσα μαζί μὲ τὸν Ἐμμ. Κυριακοῦ, πρὸξενο τῆς Δανίας στὴ Θεσσαλονικὴ, βλ. Στουγιαννάκη, σ. 147 σημείωσιν. Πρβ. καὶ Κουτσοῦκα, ἔ.ἀ. τ. 2, σ. 94.

² Βλ. Τρικούπη 2, σ. 171. Πρβ. καὶ Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 317 σημ. α'.

μυστικής εταιρείας, αλλά δεν μπόρεσε ν' αντιληφθῆ τὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτό, νομίζοντας ὅτι συντελεῖ στὴν καταστροφή τοῦ μισητοῦ ἐχθροῦ του, παρέδωσε ὅ,τι βρῆκε στοὺς Τούρκους καὶ ἔτσι μὲ τὴν πράξη του αὐτὴ ἐνίσχυσε περισσότερο τὴ συμπάθεια καὶ τὴν ἐκτίμησή τους.

Ἡ εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ Ἰπάτρου διαδόθηκε γρήγορα παντοῦ. Ἀκόμη καὶ στοὺς Σουλιώτες ἔφθασε γράμμα ἀπὸ τοὺς ἀρματολοὺς τῶν Ἀγραψῶν, ποὺ τοὺς πληροφοροῦσε γιὰ τὴ δολοφονία καὶ τὸ μυστήριό της¹. Οἱ ἔφοροι μάλιστα τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ εἶχαν καὶ κάποια ἠθικὴ εὐθύνη γιὰ τὸ θάνατό του, ἀνησύχησαν πολὺ, ἐπειδὴ φοβήθηκαν μήπως πέσουν στὰ χέρια τῶν Τούρκων δικά τους γράμματα. Γι' αὐτὸ ἔγραψαν ἀμέσως στὸ Μεγάλο Διερμηνέα τῆς Πύλης Ἰωάννη Καλλιμάχη ζητώντας νὰ φροντίσῃ νὰ τροποποιήσῃ τὸ περιεχόμενο τῶν γραμμάτων τοῦ Ἰπάτρου. Οἱ Τούρκοι ὁμως δὲν ἐμπιστεύθηκαν τίποτε στὸν Καλλιμάχη, ἐπειδὴ εἶχαν ἀρχίσει ἤδη νὰ τὸν ὑποψιάζονται². Στάλθηκε ἐπίσης στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Στ. Πολύδωρος γιὰ νὰ κατατοπίσῃ τοὺς ἐκεῖ ἐφόρους, ἐνῶ ὁ Μπαλάνος ἔσπευσε στὴ Νάουσα, γιὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τί ἀκριβῶς συνέβη καὶ ἐπέπληξε σκληρὰ τὸν Ζαφειράκη³.

Σημαντικὴ ἐπίδραση εἶχε, καθὼς φαίνεται, τὸ γεγονός καὶ στὸ ἠθικὸ τῶν ἄλλων ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, γιατί, ἔπως ξέρομε, ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Νικόλαος Κανούσης ἀπὸ τὴν Παλαιοπωγωνιανὴ τῆς Ἡπείρου, ποὺ πήγαινε μὲ νέες διαταγές τοῦ Ὑψηλάντη πρὸς τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Χρυσοσπάθη, καθηλώθηκε γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν ἀρκετὸ καιρὸ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἔφθασε στὸν προορισμό του ὅταν πιά εἶχε ἀρχίσει ὁ πόλεμος⁴.

Ἐκεῖνοι ὁμως ποὺ βρέθηκαν στὴν πῆδη δύσκολη θέση ἦταν οἱ Σουλιώτες, ὅταν ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Χουρσίτ παρουσιάστηκε στὸν Ἀλῆ πασά ἔχοντας στὰ χέρια του τὰ γράμματα τοῦ Ἰπάτρου. Τότε ὁ Ἀλῆ-πασάς κατάλαβε πόσο τὸν ἔξαπατοῦσαν ὡς τώρα οἱ Ἕλληνες καὶ ἀποφάσισε στὸ ἔξῃς νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦσῃ μόνο γιὰ νὰ τοὺς θυσιάσῃ στὰ σχέδιά του⁵.

Οἱ Τούρκοι γνώριζαν βέβαια τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὶς προδοσίες τοῦ Ἀσημάκη καὶ τοῦ Διδόγου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς καταγγελίες τοῦ Ἀλῆ-πασά⁶, ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ὁμως τοῦ Ἰπάτρου ποὺ

¹ Rouqueville, ἔ.ἀ. 2, σ. 294.

² Ὁ Καλλιμάχης συναλήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης καὶ κατατομήθηκε στὶς 15 Ὀκτωβρίου 1821 μετὰ τὴν εἰδηση τῆς ἄλωσης τῆς Τριπολιτσᾶς.

³ Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 318 σημ. β'.

⁴ Φιλήμονος, ἔ.ἀ. σ. 285.

⁵ Rouqueville, ἔ.ἀ. 2, σ. 298-299.

⁶ Φιλήμονος, ἔ.ἀ. σ. 314-315.

έπεσαν στα χέρια τους βδαιώθηκαν πιά ότι κάτι σημαντικό προμηγνύεται. Αναφέρεται μάλιστα ότι ο Σουλτάνος έπηρεασμένος απ' έλα αυτά εξέδωσε διάταγμα για τή σφαγή έσων Έλλήνων είχαν κάποια έπιρροή και σχεδίαζε ακόμη τήν εκτόπιση τών υπολοίπων στην Άσία και τήν Άφρική και τήν αντικατάστασή τους με μουσουλμανικούς πληθυσμούς¹.

Η είδηση τής δολοφονίας έφθασε και στον Έψηλάντη. Ήδη είχε κυκλοφορήσει ή φήμη για τή σύλληψη του Άριστεΐδη Παπα², και από τήν Κωνσταντινούπολη έρχονταν γράμματα που πληροφορούσαν ότι τά πάντα ήταν πιά γνωστά στους Τούρκους. Όλ' αυτά, καθώς και οι ταραχές που είχαν γίνει στο Γαλάτσι από τόν Καραβιά, κατατάραξαν τόν Έψηλάντη και, έπειδή νόμιζε πως ή Πύλη είχε στα χέρια της ιδιόχειρά του έγγραφα που βρέθηκαν στον Ίπατρο και φοβόταν μήπως, αν παραπονεθή στον Τσάρο, επιτύχει τήν ανάκλησή του από τή Βεσσαραβία και ματαιωθή τó καθετί, αποφάσισε ν' αλλάξει σχέδιο και ν' άρχιση τήν επανάσταση άμέσως³. Στις 18 Φεβρουαρίου έγραψε από τó Κισινόβι στους πολεμικούς άρχηγούς του Άσίου: «Κατά τας ειδήσεις, τας οποίας έλαθον απ' έλα τά μέρη τής φίλης ήμων Πατριδος, τó Πράγμα δέν επιδέχεται πλέον τήν παραμικράν άργοπερίαν διό και ή κίνησις ήμων άφευκτος...»⁴, και έπειτ' από τέσσερεις μέρες πέρασε τόν Προϋθο άρχίζοντας τήν Έπανάσταση.

Αυτή υπήρξε ή ζώή, ή δράση και ο τραγικός θάνατος του φιλικού Δημητρίου Ίπατρο. Από τίς σχετικά λίγες πληροφορίες που έχουμε γι' αυτόν μπορούμε νά συμπεράνουμε ότι ήταν αξιόλογο πρόσωπο και τολμηρός και ριψοκίνδυνος αγωνιστής. Οι άποστολές του στην Αίγυπτο και στη Συρία, έστω και αν άργότερα για άλλους λόγους δέν έφεραν τó αναμενόμενο αποτέλεσμα, ήταν μιá πολύ καλή άρχή για τήν πραγματοποίηση μερικών σχεδίων τής Φιλικής Έταιρείας. Παρ' όλες όμως τίς πληροφορίες και τά πιθανά συμπεράσματά μας, οι συνθήκες και τά αίτια του τραγικού θανάτου του δέν παύουν νά είναι ακόμη σκεπασμένα μ' ένα πέπλο μυστηρίου, ενός μυστηρίου που ίσως δέν θά λυθή ποτέ.

Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιον

ΣΤΕΦ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Σπουδαστήριον Ιστορίας τής νεωτέρας Έλλάδος

¹ Σπηλιάδου, Άπομν. 1, σ. 16. Φαίνεται όμως πως ο Σπηλιάδης κάνει σύγχυση και πρόκειται μάλλον για τó διάταγμα που εξέδωσε άργότερα ο Μαχμούτ, όταν άρχισε ή Έπανάσταση, και που δέν έφαρμόστηκε, γιατί άρνήθηκε τó νομικό του κύρος ο άνώτατος θρησκευτικός άρχηγός τών μουσουλμάνων.

² Θετικά πληροφορήθηκε τή σύλληψη του Παπα ο Έψηλάντης στις 24 ή 25 Φεβρουαρίου του 1821, όταν πιά είχε άρχισι τήν επανάσταση, βλ. Ξάνθου, Άπομν. σ. 162.

³ Τρικούπη 1, σ. 26. Πρβ. και Ξάνθου, έ.ά. σ. 24.

⁴ Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 301.